

Den sproglige beskrivelse af fiktion og tekststart

1. Niveauer af mening

Kan fikcionalitet og tekstarter beskrives lingvistisk? Ud fra en snæver grammatisk sprogvidenskab er det næppe muligt, men hvis man i en sproglære ud over den konceptuelle og logiske mening inddrager informationel og interaktionel mening, kan det lade sig gøre. Man må regne med følgende hierarki af handlinger (Austin 1997): en sproghandling (en interaktionel enhed holdt sammen af én intention og sociale konsekvenser) involverer en tekst (en informationel enhed med relevansstruktur), med flere sætninger (propositionelle enheder med sandheds- eller realitetsværdi), som består af morfemer (konceptuelle betydningsenheder), som er kombinationer af fonemer (adskillende træk). Beskrivelsen af tekster og tekstarter må nødvendigvis inddrage alle niveauerne af sproglig mening:

Sætningens repræsentationelle lag (løgmodellen)

SPROGHANDLING						interaktionel
social konse- kvens	TEKST (MEDDELELSE)					informationel
	tekstli g rele- vans	UDSAGN				propositionel
		logisk reali- tets- værdi	BEGIVENHED			episodisk
			tid og sted	SAGFORHOLD		konceptuel
				GENSTAND	FOREGANG	OMSTÆNDIGHED

Termen 'tekst' er tvetydig i forhold til termen 'sproghandling': i nogle tilfælde omfatter en sproghandling en hel tekst, som består af mange sætninger, fx kan hele romanen Krig og fred sige at bestå af en enkelt sproghandling. I andre tilfælde siger vi at en tekst består af mange sproghandlinger; et forretningsbrev omfatter således sproghandlingerne: datering, hilsen, sagsfremlæggelse, muligvis en aftale, hilsen og underskrift. Dette område kræver dog en nøjere undersøgelse.

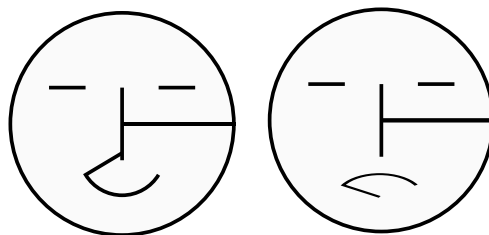
Tekstarter er klasser af tekster, men tekster klassificeres ikke på samme måde som fysiske genstande. Tekster eksisterer ikke uforandret gennem tiden på samme måde som sten, rovdyr og farver gør. Tekster er begivenheder i tid, som et spil eller en episode, tolket samtidigt på fælles måde af mange mennesker der ikke blot oplever dem, men også deltager i dem og er konstituerende for dem. Begrebet tekststart er broen mellem ytringens partikularitet og forståelsens socialitet under kommunikationsprocessen. Tekstarter er et nødvendigt redskab for både modtagere og afsenderen i kommunikationen, og på denne måde er tekstarter en del af det system af regler og konventioner som overhovedet gør kommunikationen af tanker ved hjælp af sproget muligt.

2. Den hermeneutiske cirkel

Forestillingen om tekstens art spiller en afgørende rolle i tolkningen af den. Ofte er det markeret i begyndelsen af en tekst, ved overskrifter som *Instruktion* eller *Roman*, eller ved formularer i den første sætning: *Der var en gang en konge ...*, eller *Randers 23. juli. Kære Bodil ...* hvilken type teksten skal opfattes som en virkeliggørelse af. Modtagernes foreløbige abstrakte opfattelse af tekstens type er konstituerende for hvad de derefter opfatter i teksten i alle detaljer, på samme måde som opfattelsen af hvilket spil man deltager i (håndbold eller fodbold), er bestemmende for hvad handlinger tæller som.

Det er dette der kaldes den hermeneutiske cirkel af gensidig afhængighed mellem helhed og del: helheden kan kun forstås når delene er forstået, og delene kan kun forstås gennem forståelsen af helheden. (Hirsch 1967). Forestillingen om tekstens art er ikke stabil, men forandrer sig i løbet af tolkningsprocessen. Først er den vag og næsten tom, senere, efterhånden som processen skrider frem, bliver forestillingen om tekstens art og mening mere eksplicit, og forventningshorisonten mere snæver. Tekstarten er altid noget som tolkeren opfatter, dvs. gætter på eller aner; det er aldrig noget der på nogen måde er givet, men ikke desto mindre er tekstarter en strukturel nødvendighed for kommunikation.

Den hermeneutiske cirkel kan illustreres med følgende to tegninger. Det er givet at helheden, opfattelsen af et ansigt, er afhængig af opfattelsen af delene. Uden to øjne, en næse og en mund, omkranset af hovedets form, ville det ikke være et ansigt. Men man kan også se hvorledes tolkningen af delene er afhængig af opfattelsen af helheden: øjnene på det venstre ansigt opfattes som smilende, mens øjnene på det højre ansigt er sure - selv om de på begge ansigter er tegnet som identiske lige streger.

Modtagerne opfatter tekstens art på grundlag af kendemærker i tekstens begyndelse, og dette ved og udnytter afsenderen. Kendemærkerne kan være overskrifter, typer af henvisninger til de omtalte genstande og situationer, ordforrådets omfang, relevansstrukturering, syntaktiske mønstre, faste vendinger osv. De fremkalder hos modtagerne en vag forestilling om hvilken tekstgruppe (genregruppe) teksten hører til. Men ved slutningen af tolkningsprocessen opfattes hver enkelt tekst som en ny og enestående meningshelhed der forener træk i teksten med tekstens formål og

intention på en enestående måde.

Genreforestillingen får modtagerne på grund af tekstens ligheder med andre tekster. Den foreløbigt opfattede tekstgruppe er en løst organiseret klasse holdt sammen af familieligheder. Medlemmerne er grupperet sammen om en prototype der er hensigtsmæssig for opfattelsen af teksten som hørende under et begreb, men der er ikke nødvendigvis noget kriterielt træk der er fælles for dem alle. Der er ingen klare og skarpe grænser mellem de mere abstrakte tekstgrupper.

En tekststart kan defineres som en system af konventioner. Teksttypekonventioner er egenskaber ved teksten, snarere end regler for den. Alle træk der er karakteristiske for en tekststart, peger på den samme organiserende hensigt med teksten. Teksten kan kun opfattes som en konsistent enhed af dele hvis alle træk peger på den samme brede kategori og hører til samme stil. Eller opfattes teksten som usammenhængende, afvigende og skør.

3. Genretræk

De vigtigste teksttræk, som signalerer til modtagerne hvilken type teksten hører til fordi de er underordnet samme globale formål, kan eksemplificeres ved denne, temmelig sære og usammenhængende tekst, som er konstrueret (og citeret fra Andersson og Furberg).

KO DRÆBT VED SAMMENSTØD MED BIL

En ko blev i går på hovedvej 10 dræbt ved sammenstød med en motorvogn af mærket Opel Rekord, model 1968, ført af en rødhåret kvinde af normal legemsbygning, iført en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen. Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg. Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet. Natten faldt på.

Nominaler i nondefinit (nøgen) form og manglen på finit verbum er karakteristiske for avisoverskrifter: *KO DRÆBT VED SAMMENSTØD MED BIL* og signalerer, bl. a. fordi også subjektet er meddelt som relevant, at dette er en nyhedsartikel i en avis. Graden af specifikation i tekstens henvisninger til ting i den omtalte verden er generelt styret af Grice's princip om samarbejde (Grice 1975):

Nominaler der benævner entiteter i verden må ikke være mere specifikke end nødvendigt for genkendelse, og ikke mindre specifikke en tilstrækkeligt for relevans for det aktuelle formål med kommunikationen.

Specifikationsgraden af *på hovedvej 10* røber således at der ertale om en lokalavis; for folk der ikke bor i det område hvor den løber, vil ikke vide hvor den findes. Hovedvej 10 findes imidlertid slet ikke mere, den gik nordpå og sydpå fra Kolding, men efter at der på dette stykke er kommet motorvej som har et europavejsnummer, findes der slet ikke nogen hovedvej 10 i Danmark. Teksten røber således at den hørte til i en lokalavis fra egnen omkring Kolding, men at den må være fra før 1975.

Specifikationsgraden i benævnelserne lidt senere i teksten udpeger imidlertid andre grupper som de adressater for hvilke de ting der omtales i teksten, kan være både genkendelige og relevante: *ført af en rødhåret kvinde af normal legemsbygning*. Dette er ikke relevant som en nyhed for lokalbefolkningen omkring Kolding; det er kun relevant i en efterlysning hvorigennem politiet ønsker at komme i kontakt med kvinden som de åbenbart ikke har kontakt med, og ikke kender identiteten af; ellers ville det jo ikke være indefinit form.

Med *en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen* introduceres en tredje gruppe af adressater, nemlig læsere af modereportager i et ugeblad. I en efterlysning er detaljer som at blusen er hvid, ikke nogen funktion da det ikke er et særligt kendetegn. På den anden side er *Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg* ikke relevant i modereportagen, men kun i en efterlysning, dog i en anden efterlysning end den foregående, for her ved afsenderinstansen hvem kvinden er, men ikke hvor hun er; før vidste afsenderinstansen ikke hvem hun var.

Flere syntaktiske træk peger snarere hen på politiets sprog end på avisens sprog, fx de efterhængte bestemmelser i nominalsyntagmeme: *sammenstød med en motorvogn af mærket Opel Rekord* and *en rødhåret kvinde af normal legemsbygning, iført en blå spadseredragt*, og den brede og upræcise tidshenvisning *i går* og nutidsformen i *Hun har et ar ...* er helt uforenelige med de narrative sætninger i de sidste sætninger: *Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet. Natten faldt på*. Præteritumsformen er her ikke brugt deiktisk som i *blev i går*, men viser angiveligt anaforisk tilbage til et tidligere præcist begivenhedstidspunkt, som imidlertid ikke har været nævnt.

Dette er en konstrueret tekst, men den illustrerer meget fint hvorledes der i teksten er en række træk - af vidt forskellig karakter - der tegner et billede af hvilke forudsætninger og interesser modtageren skal have for at tingene som omtales i teksten, skal være både genkendelige og relevante for dem. Disse træk viser hvem teksten er adresseret til, og i dette tilfælde er samme tekst adresseret til forskellige og uforenelige grupper af modtagere. Den kan derfor ikke tænkes at kunne fungere som tekst i en virkelig kommunikationssituation. I virkelige tekster skal alle træk pege hen på en enkelt hensigt hos afsenderen og en enkelt type af interesser og

forudsætninger hos modtagerne; alle træk må være kongruente og signalere enhed og kohærens i teksten.

4. Fiktion og ikke-fiktion

Den mest grundlæggende genreskel er det mellem fiktion og ikke-fiktion. Det har været beskrevet af mange, men der synes stadig ikke at være en definition af denne distinktion som accepteres af alle, fx både af sprogvidenskabsfolk og litteraturvidenskabsfolk. Jeg skal her gennemgå nogle af de vigtigste forsøg på at definere denne grundlæggende forskel og slutte af med skitsen til en taksonomi for tekster.

Aristoteles: Fiktion som mimesis

I Aristoteles' poetik skelnes der mellem historieskrivning og tragedie. Det er ikke digternes opgave at fortælle hvad der virkelig er sket, men kun hvad der er sådan, at det kan ske og er muligt med hensyn til rimelighed eller nødvendighed. Digtningen er både mere filosofisk og etisk end historien, for digtningen fremstiller mere det almene, historien derimod de enkelte begivenheder. Tragedien er en efterligning (mimesis) af handling og liv, af det der sker og er sket, en efterligning som kan fremkalde glæde og frygt hos tilskuerne, men som ikke selv er noget der sker (Aristoteles 1992). Dette er vel den første definition af forskellen på fiktion og ikke-fiktion: historieskrivning er ikke-fiktion, mens tragedien er fiktion, mimesis.

I løbet af de skrevne teksters historie er der udviklet og udkrystalliseret en række tekstarter som faste former for tekster, som historiske og kulturelle vaner og konventioner for tekststrukturering. Igennem middelalderen opstod der og udvikledes mange tekstarter i samfundets dominerende institutioner: kongemagten, kirken, riddervæsenet: love, breve, bibeloversættelser, prædikener, legender, åbenbaringer, bønner, religiøse sange, ordsprog, krøniker, annaler, folkeviser og ridderromaner. De fleste af disse middelalderlige tekstarter er ikke gangbare længere, for de har udviklet og forandret sig til det anderledes differentierede moderne sæt af genrer og tekstarter (Diderichsen 1968). Denne genrehistorie skal ikke omtales her.

Grice: Fiktion som uvederhæftighed og henvisning på skrømt

I Grice's teori kan fiktion beskrives som en tekst som ikke skal opfattes som ærlig, vederhæftig eller alvorlig med hensyn til realiteten af den omtalte situation og sandheden af det der siges om den, mens ikke-fiktive tekster fremsættes under hensyntagen til Grice's maksime: vær vederhæftig (sincere)! Det betyder at en tekstlig påstand og tekstens præsuppositioner skal være sande, og at løfter skal holdes (Grice 1975).

Fiktionaliteten erkendes af modtagerne i tekstens begyndelse når benævnelser-

ne (i definit form) af genstande ikke er vellykkede (fordi de ikke er kendte for modtagerne). De definite nominaler forudsætter at de omtalte genstande er kendte og identificerbare, og når afsenderen benævner de omtalte genstande på denne måde, selv om modtagerne ikke kender dem, og hun eller han godt ved at de ikke kender dem, og de ved dette, så opfatter de det som fiktion.

Eksempel: J.P.Jacobsens novelle *Mogens* begynder på følgende måde:

Sommer var det; midt paa Dagen; i et Hjørne af Hegnet. Lige for stod der et gammelt egetræ ...

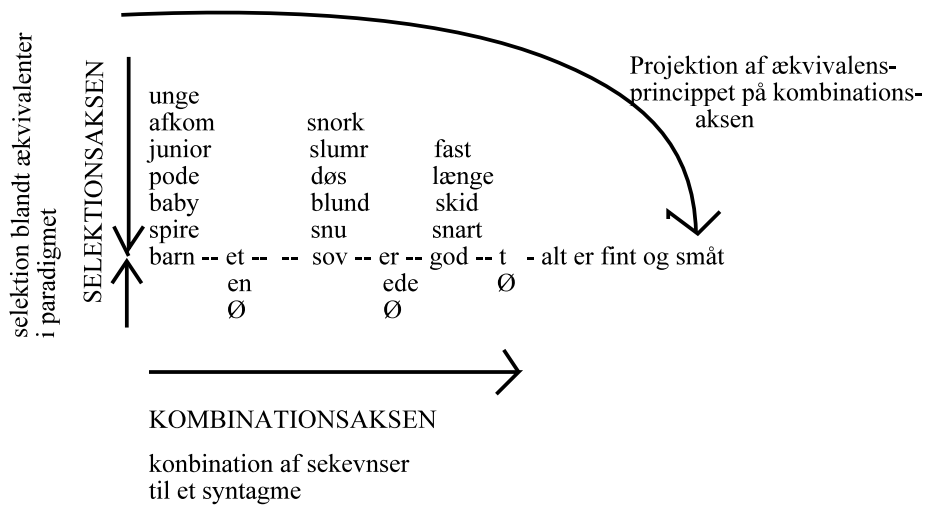
Hegnet er definit (bestemt) form, men læserne kender ikke dette hegn. Præsuppositionsfejl er således et sikkert tegn på fiktion. Modtagerne kender ikke noget hegn som skal kunne genkendes, afsenderen ved dette og modtagerne ved at afsenderen ved det. Præcis det samme gælder for tidsangivelsen. Præteritumsformen i *var* er deiktisk og angiver i sig selv kun 'ikke nu', men der er ikke nogen forankring af denne ikke-nutid til et tidspunkt som læserne kender; tværtimod forudsættes det med *midt paa Dagen* at læserne ved hvilken dag det er, men det ved de ikke, og det ved afsenderen osv.

Beaugrande & Dressler: Fiktion som metafor for verden

En fiktiv tekst kan defineres som en tekst hvori den omtalte situation principielt skal opfattes som et alternativ til den virkelige verden som den opfattes og accepteres af kommunikationsparterne (Beaugrande & Dressler p. 185). Beskrivelsen af den fiktive verden er en metafor for den virkelige verden, mens den omtalte verden i ikke-fiktive tekster står i et metonymisk forhold til den virkelige verden, dvs. tekstens verden er en del af den virkelige verden, og skal kunne identificeres i denne. Den fiktive tekst er et billede på verden, ikke en del af den.

Roman Jakobson: Fiktion som ækvivalensprincippet på selektionsaksen

Sproglig tekstproduktion (skriftlig eller mundtlig) kan beskrives som selektion blandt ækvivalente alternativer i paradigmet (koden) og kombination af sekvenser til et syntagme (en kæde). Dernæst kan den poetiske brug af sproget beskrives som projektion af ækvivalensprincippet fra selektionsaksen til kombinationsaksen (Jakobson 1987).

Ækvivalens gøres til det konstituerende princip i kæden. I poesi er trykstærk stavelse ækvivalent med trykstærk stavelse, og tryksvag med tryksvag. Et poesi-bogsvers kan illustrere dette:

<i>Roser er røde</i>	-	-
<i>Violer er blå</i>	-	-
<i>Jordbær er søde</i>	-	-
<i>Du ligeså</i>	-	-

Ækvivalente mønstre af trykstærke og tryksvage stavelser er det vi kalder et metrum, versfødder, og gentagelsen af vokalkvaliteten i den sidste trykstærke stavelse i linjerne 1 og 3 og 2 og 4 er det vi kalder rim. Vers er således tydeligvis projektion af ækvivalensprincippet på kombinationsaksen.

Men der er også andre poetiske træk: de parallelle syntaktiske og ækvivalente semantiske strukturer i de tre første linjer, der næsten tautologisk beskriver et kriterielt træk ved den blomst eller frugt, giver sætningen *du er sød* samme betydning: sødheden bliver et kriterielt, næsten vegetativt træk ved du-pigen. Men det er også et ordspil; måden jordbær er søde på, er ikke den samme som måden piger er søde på, det første betyder 'med stort sukkerindhold', det andet 'som er dejlig at være sammen med'. Også disse træk ved teksten er poetiske fordi de er projektioner af ækvivalensprincippet fra selektionsaksen til kombinationsaksen.

Fiktion, eller poetisk funktion, kan således hos Jakobson defineres som tekster der fokuserer på sig selv (og ikke på sagen, afsenderen eller modtageren), og derved bliver en ting i verden, i modsætning til ikke-fiktion, som er en proces i tid.

Grice: Fiktion som flertydighed

I ikke-fiktion forventes det at alle sprogbrugere følger Grice's maksime omklarhed (entydighed, gennemskelighed, perspicuity), selv om man ofte kommer ud for

folk der ikke er det. Denne klarhed eller entydighed nås på trods af leksemernes semantiske underbestemthed, dvs. polysemi. Den danske præposition *i* har forskellige betydning i alle forekomsterne i: *I 1897 opholdt Lenin sig i to uger i hemmelighed i en lejlighed på Vesterbrogade i København i vrede over at han ikke kunne komme ind i Rusland.* Ordet betyder henholdsvis ‘på tidspunktet’, ‘med en varighed af’, ‘på betingelse af’, ‘på stedet hvor’, ‘med geografisk placering ved’, ‘under psykologisk tilstand af’ og ‘med retning mod’. Ved at kombinere leksemet *i* i forskellige kontekster, entydiggøres det (monosemieres det polyseme leksem) i alle forekomsterne, og sætningen overholder således Grice’s maksime og klarhed.

I fiktive tekster er maksimet om klarhed sat ud af kraft, således at det er en kvalitet ved fiktionstekster at de er flertydige. Si deordning af konteksterne til et polysemt ords forskellige betydninger giver således en poetisk virkning, og det omtales som en stilfigur der hedder zeugma: *Dan faldt i kap og rustning. I begyndelsen og vrede skabte Gud himlen og jorden.* Freud definerer direkte vittigheder (som er en form både for poesi og fiktion) ved besparelse: to sætningers mening for en sætningens besvær. Romantitler er udmærkede eksempler på dette: : *Brud* ('kvinde som skal giftes' eller 'det at noget går i stykker'), *Gift* ('ægteviet' eller 'toksin'), *Lammet* ('fåreunge' eller 'paralyseret').

Harder og Kock: Fiktion som præsuppositionsfejl

I det begrebsapparat som Harder og Kock har introduceret, kan fiktion beskrives som en uvederhæftig sproghandling, med kommunikativ balance (ingen fejltagelser) og solidaritet (reciprocitet).

Teorien drejer sig om det der forudsættes (præsupponeres), dvs. de informationer i en sætning som stadig tæller som sande, selv om sætningen benægtes. I sætningen *Frankrigs nuværende konge er ikke skaldet* er det kun ‘skaldet’ der benægtes, mens informationen ‘Frankrig har i øjeblikket en konge’ ikke benægtes, og derfor præsupponeres. Det er her nødvendigt at indføre en særlig notation for hvad afsender og modtager ved og forudsætter: A+ og M+ angiver at de informationer der forudsættes i og med afsenderens ytringen af en given sætning, hører til henholdsvis afsenderens og modtagernes baggrundsviden, og A- og M- at de ikke gør det. MA+ angiver at modtagerne antager at afsenderen anerkender præsuppositionerne, AM- at afsenderen antager at modtagerne ikke har præsuppositionerne som baggrundsviden. Og så videre.

Bedrag, som man fx finder når lille Claus i H.C.Andersens historie *Lille Claus og store Claus* råber “*Hyp, alle mine Heste!*”, selv om han kun ejer en af de fem heste, er defineret ved at ytringens præsuppositioner ikke hører til afsenderens baggrundsviden: A- (lille Claus ved godt at det ikke er hans heste), mens modtagerne tror at det gør: MA+ (kirkegængerne tror at det er hans), hvad afsenderen godt ved:

AMA+. Præsuppositionerne hører derved til modtagernes viden M+, og det ved afsenderen: AM+, og det er hvad modtagerne tror. Bedrag kan på denne måde beskrives ved følgende formel:

A- & AM+ & AMA+
M+ & MA+ & MAM+

En sproghandling kaldes UVERDERHÆFTIG (insincere) hvis dens præsuppositioner ikke er del af afsenderens egen baggrundsviden (A-), og VEDERHÆFTIG hvis de er (A+). Det kan kaldes en FEJLTAGELSE hvis det der vederhæftigt eller uvederhæftigt præsupponeres af den ene part, ikke opfattes som sådan af den anden part, og i så fald kommer enten afsenderen ovenpå: (A- & MA+) eller modtagerne ovenpå: (M- & AM+). Kommunikativ BALANCE opstår når der ikke er nogen fejl, og SOLIDARITET er en situation i hvilken alt hvad der præsupponeres, enten anerkendes af begge parter eller ikke af nogen af dem.

Pådutning (bullying) er navnet på en uvederhæftig sproghandling i hvilken afsenderen er usolidarisk, men hverken bekymrer sig om det eller laver sjov: (A+ & M-, AM- & MA+, AMA- & MAM+). Et eksempel på dette er det velkendte spørgsmål: *Hvornår er det holdt op at tæve deres kone?*

Når afsenderen er uvederhæftig og usolidarisk (dvs. antager at modtagerne faktisk tror det som uvederhæftigt præsupponeres: A- & AM+, må det betegnes som bedrag og ikke en lodret løgn, siden den usande information ikke hævdes, men kun præsupponeres (A- & AMA+). Hvis bedraget er vellykket, tager modtagerne fejl og bliver bedraget, hvis ikke, tager afsenderen fejl og bliver double-crosset af modtagerne.

Retorisk adfærd er en uvederhæftig sproghandling uden fejl; afsenderen antager at modtagerne har indset uvederhæftigheden (A- & AMA-). Det er vellykket ironi hvis modtagerne faktisk forstår dette (A- & MA- & AMA-), og hvis de ikke forstår det (A- & MA+ & AMA-), må det betegnes som mislykket ironi. At lave sjov (at tage gas på nogen) er en anden form for vellykket retorisk adfærd med samme beskrivelse som vellykket ironi (A- & M+ & AM+ & MA- & AMA- & MAM+), blot er holdningen forsonlig, ikke benægtende.

Fiktion kan nu beskrives som en blandt flere former for retorisk adfærd: Hverken afsenderen eller modtagerne har ytringens præsuppositioner som baggrundsviden, og det ved både afsenderen og modtagerne: (A- & M- & AM- & MA- & AMA- & MAM-). Det hele kan stilles op i et skema:

delte forudsætninger		vederhæftig, solidarisk, ingen fejl, standard	A+ & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	vederhæftig (A+)
	usolida- risk (A- & M+) eller (A+ & M-)	vederhæftig, usolidarisk, ingen fejl pådutning	A+ & AM- & AMA+ & AMAM- M- & MA+ & MAM- & MAMA+	
		M tager fejl, A er ovenpå (A- & MA+) bedrag	A- & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	uvederhæftig (A-)
		A tager fejl, M er ovenpå (MA- & AMA+) double-crossing	A- & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA- & MAM+ & MAMA+	
		A og M tager fejl: A MA; MA AMA; AMA MAMA: mislykket, ironi	A- & AM+ & AMA- & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	
	ingen fejl (A = MA; MA = AMA; AMA = MAMA): ironi, lave sjov, høflighed	A- & AM+ & AMA- & AMAM+ M+ & MA- & MAM+ & MAMA-	retorisk adfærd	
delte forudsætninger		uvederhæftig, ingen fejl, vellykket retorisk adfærd: fiktion	A- & AM- & AMA- & AMAM- M- & MA- & MAM- & MAMA-	(A- & AMA-)

Inden for dobbeltstregene er sproghandlingerne med ubalance, dvs. fejl hos A eller M, i formlerne markeret med fed.

5. Underkategorier eller genrer

Litterære genrer

Der er en lang tradition for at inddele de litterære fiktionstekster i tre hovedarter (tysk: *Gattung*): lyrik (som regel på vers), drama (enten på vers eller prosa) og epik (som regel prosa). Kriterierne for inddelingen er fra Aristoteles og Platon, over Goethe, og til moderne tid været fremstillingsmåden (fortælle teknikken, imitativmåden): i lyrik dominerer monologen fra en førstepersonsfortæller til andenpersonsadressat; i dramaet taler tredjeperson i dialog med hinanden, og epik er en blanding af beretning fra en førstepersonsfortæller til adressaterne (læserne, tilhørerne) og dialog mellem tredjepersoner. Til disse tre grundformer kan man føje meget korte, ofte mundtlige fiktionstekster som ikke falder inden for de andre kategorier: anekdote, vittighed, gåde, børnerim.

SKØNLITTERATUR (FIKTION)			
POESI	DRAMA	EPIK	KORTFORMER
1.persons monolog til adressaten	tredjepersoners dialog	blanding af monolog og dialog mellem 3. personer	overvejende mundtlige og meget korte
ode, elegi, sang salme, folkesang	tragedie, komedie, satire, musical, farce,	roman, novelle, myte, saga, folkesagn, legende	børnerim, vittighed, gåde, ordsprog, anekdote

Retorikkens talergenrer

Der er ikke nogen fast tradition for underinddeling af ikke-fiktive tekster. I den klassiske retorik skelnede man mellem den deliberative (politiske) tale i folkeforsamlingen om statens fremtidige handlinger, hvor taleren ønsker at bevæge (overbevise, *movere*) tilhørerne til at skifte mening, den forensiske tale i retssalen, hvor taleren ønskede at belære (bevise, *docere*) om sandheden om fortidige forbry-

delser, og den epideiktiske tale, lejlighedstalen efter middagen på akademiet, hvor taleren med lovprisning og kritik af en person eller sag ønskede at behage (*delectare*) tilhørerne. Kriterierne er talens hensigt og tiden for den omtalte situation: taleren kan ønske at overbevise, bevise eller behage, og den omtalte situation kan være fremtid, fortid eller nutid.

Sprogfunktioner og tekstarter

Eftersom tekstarter er den generiske idealtipe for især afsenderens hensigt og modtagernes interesser, er det naturligt at tage tekstens dominerende funktion som et vigtigt kriterium for klassifikationen. Jakobson skelner mellem ytringens emotive, referentielle, poetiske, fatiske, metasproglige og konative (påvirkende) funktioner, og det giver 6 grupper af tekstarter defineres ved teksternes dominerende funktion.

Tekster må opfattes som hierarkisk struktureret, med én sætning der bærer hele tekstens hovedfunktion og udtrykker dens budskab, og en række sætninger der peger hen på og understøtter dette budskab. I et forretningsbrev (som vel er en tekstart) er selve indgåelse af handlen tekstens kerne eller budskab, mens de andre sætninger og andre sproghandlinger (datering, hilsen, anerkendelse af tidligere breve og aftaler, redegørelse for omstændighederne, specifikationer, afskedshilsen og underskrift) alle samme er støttesætninger til hovedfunktionen, at indgå en handel (Koch et al. 1978).

Med inddragelse af kriteriet om hvilke konneksionstyper der forbinder sætningerne i en tekst (temporale, informationelle, eller argumentatoriske) kan en skitse til en total taksonomi for tekster se således ud:

	VEDERHÆFTIGHEDS FORVENTNINGER	FREMSTILLINGS- FORM	TEKSTARTER
TEKST	PRÆSUPPOSITIONSF EJL	PÅDUTNING	reklamer
		IRONI	lave sjov, ironi, høflighed
		BEDRAG	reklamer
	SKØNLITTERATUR FIKTION	DRAMA	tragedie, komedie, parodi, travesti, skuespil, kabaret
		LYRIK	digt, sang, lyrik, salme
		EPIK	roman, novelle, historie, fortælling, myte, legende, folkesagn
		KORTFORMER	børnerim, vittighed, gåde, ordsprog
	IKKE-FIKTION	NARRATION	beretning, rapport: nyhedsartikel, rapport, referat, krønike, annaler, dagbog, historiebog
		EXPOSITION	beskrivelse, essay, leksikon, lærebog, resume, teksttolkning,
		ARGUMENTATION	politisk tale, manifest, kommentar, leder, anmeldelse, videnskabelig artikel
		INSTRUKTION	instruktion: opskrift, direktiv, reglement, lov, bekendtgørelse

Litteraturliste:

- Andersson, Jan & Mats Furberg 1969. *Sprog og påvirkning. Om argumentationens semantik*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Aristoteles (330fvt.) 1992. *Poetik*, oversat af Poul Helms. København: Hans Reitzel
- Austin, John (1955) 1997. *Ord der virker*, oversættelse ved John E. Andersen og Thomas Bredsdorff. København: Gyldendal.
- Beaugrande, Robert de, and Wolfgang Dressler (1972) 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Diderichsen, Paul 1968. *Dansk Prosaehistorie I,1*. København: Gyldendal
- Freud, Sigmund (1906) 1979. *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Grice, H. P. (1967) 1975. *Logic and conversation*. Cole, Peter, & Jerry Morgan 1975. *Syntax and Semantics, vol 3, Speech Acts*. New York: Academic press.
- Harder, Peter, & Christian Kock 1976. *The Theory of Presupposition Failure. Travaux du cercle linguistique de Copenhague vol XVII*. København: Akademisk Forlag.
- Hirsch, A.D. 1967. *Validity in interpretation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Jakobson, Roman (1960) 1967. *Lingvistik og poetik. Vindrosen 14. årg. nr. 7, .*

Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm 1978. *Sprachhandlungsstruktur des Textes*, Lund: FAK 1.